

ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНУ СОЛІДАРНІСТЬ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Кондратенко О. Ю.

*доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: 0000-0002-1905-934X
olegva@ukr.net*

Повномасштабна російсько-українська війна прискорила консолідаційні процеси, а українське громадянське суспільство змушене перебирати на себе низку державних функцій в умовах запровадження воєнного стану. Водночас відбулося прискорення суспільного транзиту від локальної до загальнонаціональної та європейської ідентичності. Тим часом в суспільстві простежуються специфічні настрої щодо сценаріїв завершення повномасштабної війни, передусім через прагматичне розуміння й готовність до тимчасової фіксації лінії фронту. Більшість українців виступає за завершення війни шляхом переговорів та поступок, натомість не має намірів юридично визначати територіальні втрати. Також визначено, що менше половини українців готові до продовження війни за вихід на українські кордони станом на 1991 рік.

Встановлено, що в умовах війни частка населення з українською ідентичністю на сьогодні надто зросла з паралельним падінням російської ідентичності. Також зросла кількість тих, хто асоціює себе саме з українською культурною традицією та вважає українську мову рідною ідентифікуючи при цьому себе з віруючими Православної церкви України (ПЦУ). Водночас продовжує своє функціонування Українська православна церква (Московський Патріархат) УПЦ (МП), яка від початку повномасштабного вторгнення Росії зайняла виражено антиукраїнську позицію. Набуває важливості питання зміцнення солідарності між українським суспільством та вищими владними структурами. Встановлено, що найбільшим рівнем довіри серед українців користується президент. Позаяк максимально зріс рівень довіри до силових структур – насамперед Збройних сил України (ЗСУ). Досить бентежливим у майбутньому буде питання збереження довіри до владних інституцій по завершенню війни на тлі завдань проведення соціально-економічних реформ та невідкладної боротьби з корупцією. Однією з найбільш болючих залишатиметься проблема повернення українських громадян із-за кордону, які виїхали під час війни. Позитивним є солідарне ставлення українців насамперед до таких східноєвропейських країн як Польща та Чехія, що пояснюється наданням допомоги українським біженцям. Натомість найбільш негативною є позиція українців до Угорщини та Словаччини через їх відверто проросійську позицію. Доволі позитивним є ставлення українців до ЄС та НАТО. Це дає всі підстави вважати, що й по завершенню війни настрої стосовно подальшого зближення України з ЄС і НАТО залишатимуться стійкими на тлі збереження загроз з боку Росії.

Ключові слова: солідарність, солідаризація, ідентичність, соціокультурні настрої, суспільні протиріччя, зовнішні впливи, повномасштабна війна, повоєнна відбудова.

Постановка проблеми. Перебування України у стані повномасштабної війни Росії проти України, яка розпочалася у лютому 2022 році, зумовлює зростання наукового дискурсу проблеми суспільної солідаризації. Особлива увага наразі зосереджується на прогностичних питаннях потенціалу здатності українського суспільства щодо його солідаризаційних спроможностей у контексті завершення повномасштабної російсько-української війни та повоєнної відбудови. Загалом феномен солідаризації українського суспільства постає у якості ключового треку зміцнення України й конвертації його енергетики у формування відбудовчого потенціалу. Виходячи з теоретичних концептів Е. Дюркгейма українську солідарність слід характеризувати як органічну, притаманну саме для складних та індустріально розвинених суспільств. У таких суспільствах індивіди відчувають зв'язок через споріднену професійну діяльність, спільний уклад, стиль та спосіб життя (Durkheim, 1997). У розкритті визначеного нами питання превалює поняття «солідаризація» у форматі аналізу трансформаційних суспільних процесів, які відбуваються під впливом/тиском об'єктивних (зовнішніх) чинників.

Прогностичні методики наукової спільноти дають підстави для висловлення думки проте, що важливим факторами динаміки солідаризації українського суспільства у повоєнний час буде консолідація ідентичності передусім через соціокультурну, економічну, релігійну та безпекову складові. Вагоме наукове та експертне значення матиме стратегічне планування боротьби за суспільну підтримку стратегії прискорення інтеграції України до європейських та євроатлантичних структур. Адже у

повоєнний період Україна неодмінно зіткнеться з необхідністю подолання низки нових та вирішення старих загроз і викликів. Як перед владою, так і українським суспільством постане необхідність взяття відповідальності за реформування й трансформацію політичних інституцій в нових реаліях, пов'язаних із відновленням економічної інфраструктури, оптимізацією повноважень вищих органів влади, забезпечення підзвітності судів і суддів, подоланням корупції на всіх рівнях, а також соціальної нерівності та незахищеності.

Аналіз досліджень і публікацій. Справжня цінність будь-якої науки на її нинішньому етапі розвитку полягає у здатності передбачати майбутнє, що стало своєрідним «сертифікатом» науковості (Пилипенко & Смакота, с. 165). Відтак проблематика стану, перспектив та сценаріїв солідаризації відображена у працях (Бевзенко, 2025). Кластерним складовим підвалин суспільної консолідації приділяє значну увагу (Пирожков та ін., 2017).

Відомий український соціолог Є. Головаха у своїх численних наукових доповідях і статтях аналізує ключові трансформації українського суспільства в умовах повномасштабної війни та прогнозує перспективи його стану у повоєнний час. Вчений приділяє значну увагу солідаризаційній трансформації українського суспільства під впливом геополітичних та безпекових факторів у плані його інтеграційного прагнення до європейських та євроатлантичних структур. Окрему увагу приділено впливу рівня колективного стресового стану на загальну солідаризацію українського суспільства (Головаха, 2025; Член-кореспондент НАН України Євген Головаха..., 2025).

Заслуговує на увагу методика вивчення солідаризації українського суспільства, запропонована українським вченим-соціологом С. Дембіцьким, який запропонував відносно новий напрям – так званої вертикальної солідаризації суспільства, екстраполювавши свій науковий взір на суспільство українське (Дембіцький, 2024). Ще один представник академічної соціологічної школи В. Резнік приділяє значну увагу кластерній методології вивчення та дискурсу динаміки стану й перспектив суспільної солідаризації та амбівалентності українського суспільства. У центр дослідницької уваги ставиться такий визначальний зовнішній фактор, як от російсько-українська війна (Резнік, 2024а; Резнік, 2024b).

Дискурс про існуючі та можливі зміни у солідаризації українського суспільства внаслідок демографічних трансформацій, зумовлених зовнішніми обставинами останніх років, втілений у палітрі наукових розвідок відомої української вченої Е. Лібанової (Засідання Президії НАН України..., 2025).

Водночас питання внутрішніх та зовнішніх впливів на солідаризацію українського суспільства стали об'єктом наукової уваги й представників української академічної політичної науки, стосовно: державно-політичних інститутів у посиленні солідарного суспільного потенціалу (Зеленько, 2024); культурних та мовних практик (Калакура, 2024); суспільно-політичної солідарності як основи національної стійкості (Майборода, 2024а; Майборода, 2024b); деокупації українських земель і політичної безпека країни (Ніколаєць, 2024); міжцерковного миру як фактору політичної стабільності (Перевезій, 2024) та ін.

Про динаміку актуалізації зазначеної проблематики свідчить також поява низки наукових публікацій зарубіжних вчених та експертів, присвячених: силі єдності української солідарності в часи повномасштабної війни (Billing, 2025); мобілізації та солідарності українських біженців (Karlsen, 2024); солідаризації українського та західного суспільств у контексті енергетичної політики (Theiss, 2024); ставленню українців до війни, загальної солідарності та соціального забезпечення (Frizzell, 2024) тощо. Таким чином, науковий дискурс проблематики внутрішніх та зовнішніх впливів на процес солідаризації українського суспільства перебуває у постійній динаміці та потребує особливої уваги представників всіх соціогуманітарних напрямів.

Метою статті є аналіз впливу об'єктивних факторів на стан та перспективи солідаризації українського суспільства як під час протистояння України російській повномасштабній агресії, так і у ході подальшої повоєнної відбудови.

Виклад основного матеріалу. З початку великої війни у лютому 2022 року ключовими завданнями для українського суспільства було подолання внутрішніх чвар та підтримки держави у протистоянні російській повномасштабній агресії. Адже у цей час поставало дедалі більше проблем, пов'язаних із переміщенням населення з окупованих територій та зони бойових дій. Тому попри виклики, такі як нестабільне фінансування, громадянське суспільство України демонструє значну стійкість та адаптивність, продовжуючи підтримувати державу та сприяти демократичним процесам.

За всіма прорахунками результати російсько-української війни надто вплинуть і на зміст ідентичності українців, яка є основою їх механічної солідарності. Насамперед пересічний українець, так чи інакше, зіткнеться з транзитом самоусвідомлення щодо приналежності від мешканця свого села, міста, регіону до громадянина об'єднаної Європи. Дедалі буде зменшуватися ідентифікаційна приналежність за регіональною та локальною ознакою, що свого часу було одним із факторів інспірації сепаратизму у південно-східних регіонах України (Зеленько, 2024, с. 131). Зараз паралельно йдеться про подальший транзит від локальної самоідентифікації та громадянсько-політичної належності, до усвідомлення спільних державних інтересів, котрі є основою органічної солідарності.

Тим не менш наростає потенціал зіткнення як індивідів, так і соціальних груп на основі як помірних, так і кардинально протилежних інтересів та цінностей. Є всі підстави вважати, що конфліктний потенціал в українському суспільстві збережеться на невизначений термін. Відтак ключовим завданням,

яке неминуче постане перед українським суспільством та державою, буде подолання розколів громадської єдності та нівелювання міжгрупових протистоянь. Таким алгоритмом може бути діяльність державних та громадських інституцій, спрямована на динамічне відновлення втрачених у період повномасштабної війни соціальних зв'язків. Адже саме в умовах війни були запущені часто неконтрольовані соціальні та ідентифікаційні процеси за тотальної руйнації звичайного устрою життя.

Солідаризації українського суспільства у його ставленні до повномасштабної війни. Наразі українське суспільство переживає травму, спровоковану подіями повномасштабної війни. Всі негаразди, пов'язані з війною, стосуються радикальної трансформації повсякденного життя. Тригерами такої ситуації є передусім стан невдоволення в суспільстві, що накопичився через сукупність нерозв'язаних соціально-економічних та політичних проблем, які в часи війни сприймаються на кілька порядків гостріше аніж у мирний час. (Чепурко, 2024, с. 198). На всі зазначені негаразди накладаються й постійні випадки вербування українських громадян для підривної діяльності держави у створених за участю російських спецслужб Telegram-каналів.

Однією з проблем, яка породжує протистояння в українському суспільстві, є відсутність загальноприйнятної формули закінчення війни. За великого рахунку, наразі все українське суспільство стурбоване болючим питанням «коли і як завершиться повномасштабна російсько-українська війна?». Наразі 69% українців виступають за якнайшвидше закінчення війни шляхом переговорів. Стверджується, що це кардинальна зміна громадської думки порівняно з 2022 роком, коли 73% виступали за війну до перемоги, й лише 22% – за вирішення її за допомогою переговорів (Інтерв'ю з директором Інституту соціології..., 2025).

Розвідки Київського міжнародного інституту соціології (KMIC) демонструють готовність українського суспільства до поступок територіями як основи для компромісного варіанту до припинення бойових дій та завершення війни. У якості дослідження було обрано три варіанти мирних планів – російський (під контроль Росії переходять чотири українські області); американський (США офіційно визнає Крим частиною Росії); україно-європейський (контроль Росії над окупованими територіями зберігається, але Україна й світ цього не визнають). З першим варіантом (російським) погодилися лише 5% українських респондентів; з другим (американським) – 12%, тоді як 76% категорично відкинули його. Україно-європейський план підтримали 54%, а відкинули його 35%. Тобто 54% готові закінчити війну по лінії розмежування (більшість війн зазвичай так і закінчується), але не мають наміру визнавати втрату територій юридично, залишивши ці питання на перспективу, можливо, для дипломатичних переговорів (Інтерв'ю з директором Інституту соціології..., 2025). Все це засвідчує про прагматичний реалізм українського суспільства, яке готове до тимчасової фіксації лінії фронту, але категорично відкидає юридичне визнання агресії.

Частка тих, хто виступає за продовження бойових дій аж до виходу на українські кордони 1991 року складає нині близько 30% (на початку повномасштабної війни таких було понад 80%). З перебігом війни відбувся, за словами Є. Головахи, перехід від ейфорії до реалізму (Дані Gallup показують перехід українців..., 2025). Нині частка українців, готових мобілізуватися до лав ЗСУ на захист України знизилася до 25%, що є критичним показником та несе пряму загрозу національній безпеці України у перспективі, адже ще донедавна – у перший рік повномасштабної війни частка українців, які готові були стати на захист територіальної цілісності своєї батьківщини складала близько 80% (Соціологи дізнались..., 2025). Натомість у європейських країнах ситуація виглядає ще гіршою, адже результати опитування показали, що, наприклад, у Німеччині разі прямої зовнішньої агресії готових стати на захист країни зі зброєю в руках складає наразі лише 16%, тоді як 59% громадян ФРН у разі нападу на країну не стали би на захист своєї батьківщини (Скільки німців готові захищати свою країну..., 2025). Не надто високим показником готовності до збройного захисту своєї країни відзначилися й мешканці інших держав-членів ЄС. Готові захищати свою батьківщину лише біля 20% населення Італії, Австрії, Іспанії та Болгарії (Скільки європейців готові захищати свою країну, 2025). Саме цим частково пояснюється неготовність більшості європейських країн спрямовувати свої військові миротворчі місії на території України, попри заклики адміністрації США та представників керівництва НАТО і ЄС.

Суспільні дискусії довкола т. зв. «Стамбульських угод» 2022 року щодо компромісу й перемир'я з Росією заклали підвалини для потенційних розколів у суспільстві. Натомість брак знань про справжню ситуацію з можливими «угодами» ще більше ускладнюють ситуацію, адже Росія не пропонувала жодних механізмів врегулювання протистояння окрім як набору ультимативних вимог на кшталт скорочення збройних сил до 85 тис., відмову України від вступу до НАТО, законодавчу заборону на її території вигаданого путінським режимом «українського фашизму», статус окупованих Донецької та Луганської областей, а також Криму, що передбачав їх закріплення за Росією. Зрозумілим є те, що чим більше наростатиме динаміка подібного дискурсу щодо варіативності перемоги України у війні та/або її зупинення тим складніше буде повертати українські території у віддаленій перспективі утверджувати єдність українців щодо названих питань.

Соціокультурні фактори впливу на процес консолідації українського суспільства. В умовах повномасштабної війни Україна поступово входить у нову соціокультурну реальність, сповнену небезпек міжгрупових протистоянь. Дана реальність спричинена, зокрема, загарбницькими діями

агресора, внаслідок яких частина українців опинилася відокремленою від основної маси українського населення, а відтак і від соціокультурного процесу, що точиться на більшій частині території держави.

З одного боку, науковці (Майборода, 2024b, с. 36; Калакура, 2023, с. 308) звертають увагу на дані, що уже у перший рік війни частка населення з українською ідентичністю зросла до 95%, а з російською впала до 2–3% і до 80% зросла частка тих, хто вважали себе насамперед громадянами та патріотами своєї країни. Також 70% громадян відносять себе до української культурної традиції. Постає картина національної та етнічної ідентифікації надто відрізняється від ситуації 2001 року, коли у ході останнього до сьогодні перепису населення України було з'ясовано, що 17% населення України ідентифікували себе у якості росіян (Всеукраїнський перепис населення, 2001). Натомість на середину 2024 року частка опитуваних респондентів, хто асоціював себе з українською культурною традицією, склала 76%, що було на 20% більше порівняно з 2006 роком. Водночас частка тих, хто відносив себе до когорті представників російської культури становила близько 1% (!) (Ідентичність громадян України..., 2024).

Треба вже зараз передбачити складність боротьби за «уми» й «серця» українців, які перебувають під російською окупацією, адже все буде залежати від тривалості перебування українських територій під окупацією Росії, яка намагається максимально й безповоротно викоринити українську національну та культурну ідентичність. Відтак перед Україною постає необхідність формування довгострокової стратегії налагодження та підтримки комунікації з населенням цих земель. У 2024 році абсолютна більшість опитаних Соціологічною групою «Рейтинг» українців (84%) наголошували на тому, що держава повинна якомога швидше реалізовувати заходи щодо налагодження зв'язку з українцями, що опинилися на тимчасово окупованих територіях. Серед таких заходів у якості пріоритетних названі кроки щодо переміщення громадян з тимчасово окупованих територій (35%), соціальні виплати тим, хто залишився на таких територіях (34%), гарантії визнання документів отриманих в окупації (28%), організація доступу до державних послуг (24%) тощо. За словами українського вченого Ю. Ніколайця, маємо підстави до обережного оптимізму щодо зростання суспільної солідарності українців зі своїми співгромадянами, що знаходяться на тимчасово-окупованих територіях (Ніколаєць, 2024, с. 109).

Наразі частка тих хто вважає своєю рідною мовою українську складає близько 80% від загального числа населення держави. Проте такі показники будуть різнитися, якщо врахувати частку тих, хто спілкується українською мовою лише при виконанні службових обов'язків, тоді як у побуті і вдома переходить на російську мову. Тож процес переходу на українську мову, яка б рівноцінно охоплювала публічну й приватну сфери, є та залишатиметься складним і тривалим процесом у силу як нейтралістичних, так і політичних (у т.ч. зовнішньополітичних), чинників, що ставить перед державою необхідність послідовності у створенні умов для дотримання Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» аж до вжитку обмежувальних санкцій і відповідних штрафних покарань.

Додаткову напруженість у цьому відношенні формує спричинена зовнішнім агресивним втручанням проблема релокації – внутрішнього переміщення осіб. Приміром, переселенцям з південно-східних регіонів України доволі складно влитися в мовно-культурний ареал Західної України та меншою мірою Центральної. У підсумку, навіть на підсвідомому суспільному рівні, формується потенціал відторгнення через несприйняття жителями західних регіонів російськомовних переселенців, які до всього не рідко асоціюються з так званими жителями Донбасу, причетними до сепаратистських настроїв та симпатизування Росії ще у 2014 році, що сформувало підґрунтя до окупації частин Сходу та Півдня України.

Власне, чим повільніше буде здійснюватися процес утвердження спільної української ідентифікації – впливання внутрішніх переселенців у мовно-культурний та духовний простір західних та центральних регіонів України, тим довше будуть зберігатися потенційні ризики прихованого внутрішньокультурного конфлікту між переселенцями та корінним населенням цих областей.

Під сильним зовнішнім ідеологічним впливом залишається церковно-релігійна ситуація в Україні. Етапною подією стало створення помісної Православної церкви України шляхом надання Томосу про автокефалію у січні 2019 року. Натомість зберіглася Українська православна церква (Московський Патріархат) УПЦ (МП), яка попри заяви про неспівпрацю з Російською православною церквою (РПЦ), з початком російсько-української війни зайняла виразно антиукраїнську позицію, намагаючись нав'язати сакралізацію агресії своїх вірним, до яких відносяться люди із російського населення та населення (передусім російськомовного) на українських тимчасово окупованих територіях. Вплив цієї церкви обмежується тим фактом, що згідно соціологічних досліджень лише для 7% українців релігія та віросповідання слугує у якості солідаризуючого/консолідуючого фактору (Паращевін, 2024, с. 202).

Попри ухвалений закон «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» та рішення РНБО України «Про Стратегію воєнної безпеки України» УПЦ відмовляється виконати припис Державною служби з етнополітики та свободи совісті щодо відмежування від РПЦ, діяльність якої в Україні офіційно заборонена. Свідченням цьому є офіційний лист за підписом митрополита Онуфрія у якому на пряму констатована ця відмова від розриву афіліації з церквою держави-агресора (УПЦ відмовилася визнати свій зв'язок з РПЦ, 2025).

Власне необхідність заборони функціонування УПЦ в Україні пояснюється насамперед неприпустимістю її підривної діяльності. Так, встановленими фактами є як відкрита, так і прихована проросійська агітація й пропаганда з боку УПЦ (Пропаганда російської православної церкви через УПЦ МП, 2024). Українські спецслужби наводять виявлені приклади пропаганди «руського мира» за участі УПЦ, а справи проти її представників зазвичай кваліфікуються за статтями про колабораційну діяльність, державну зраду та виправдовування збройної агресії РФ проти України (УПЦ (МП) – незалежна церква чи колаборанти в рясах?, 2022).

Отже, завершення війни, принаймні гарячої її фази, поставить перед державою та суспільством низку нових викликів соціокультурного виміру. Власне українська ідентичність, яка здебільшого асоціювалася лише з етнічністю, мовою, культурою та історичною пам'яттю, стала у підсумку суверенною і політичною, а відтак інклюзивною. Важливим завданням буде збереження української ідентичності через утримання стабільно високого відсотка населення, що володіє українською мовою. Нагальним буде створення єдиної, помісної православної церкви, передовсім через заборону діяльності УПЦ, яка провадить/підтримує відверто проросійську політику. Всі громадяни України, які так чи інакше брали участь у протистоянні російській агресії, залишаться вірними своїй українській самоідентифікації. Це вкотре вказує на фактичну завершеність усталеність української нації у майбутньому, що власне й буде запорукою національної стійкості.

Стан та перспективи довіри українців до політичної позиції владних і громадських інституцій. Солідарність між громадянами та вищими органами влади покликана сприяти зміцненню й легітимації політичних інституцій, що є критично важливим як в умовах війни, так і по її завершенню. Саме суспільна солідарність між самими громадянами та політичними і владними інституціями покликана сприяти підтримці безпеки, соціальної стабільності та дозволяє зберегти довіру у ході економічної відбудови й забезпечити підтримку демократичних процесів по завершенню повномасштабної війни. Традиційно під впливом війни природним є те, що народна довіра до силових структур різко зростає. Так, найбільший рівень довіри українського суспільства проявляється до ЗСУ (88,5%). Друге місце за ступенем довіри посідають добровольчі батальйони (85,5%); далі за рейтингом йдуть Національна гвардія України (79,2%); Державна прикордонна служба (73,5%); Служба безпеки України (63,8%); Міністерство оборони України (63,1%) У той час як рівень довіри до Президента України знаходиться на рівні 57,5%; до Верховної Ради України – 17,8%; до Уряду України – 22,5% (Оцінка ситуації в країні..., 2024).

Надмірна суспільна довіра до ЗСУ та військових створює підвалини для ризиків реставрації автократії та популізму. Політики-популісти потенційно можуть вдаватися до маніпуляцій українською свідомістю, а значить несуть ризики національній безпеці України та поляризації українського суспільства. Адже після тривалих криз зростає запит на лідерський політичний персоналізм та «сильну» руку правителя (19%). Врешті, станом на 2023 рік, понад половина опитуваних українців (51,6%) вважають, що найоптимальнішою політичною силою, якій можна довірити владу у повоєнний час може бути представлена вихідцями з військового середовища (Центр Разумкова, 2023). Як відзначає згаданий український соціолог О. Резнік «...авторитарна свідомість може спонукати людей відкидати альтернативні точки зору та незвичні думки на противагу критичному мисленню та відкритості, чим часто користуються політики-популісти (Резнік, 2023, с. 14).

Своєрідна комбінація морально-бінарного – так званого чорно-білого мислення, а також антиплюралізму та авторитаризму робить суспільний запит на популізм в Україні знову релевантним, а відтак загрозою для демократії (Резнік, 2024, с. 82). Тривалі пострадянські трансформації в Україні сформували тотальну недовіру до політичних інституцій. Тож вочевидь досі зберігається загроза повернення у владу політиків-популістів, які несуть ризики національній безпеці України, оскільки окремі з них можуть бути інфільтровані агентами, що перебувають під зовнішнім управлінням – передусім Росії. Натомість зрілість українського суспільства, яке у ході війни трансформувалося в політичну націю, слугує надійним запобіжником відновлення авторитарних та популістських тенденцій в державі.

Найвищий рівень довіри серед владних інституцій посідає Президент України, що частково пояснюється його стійкістю у війні та в організації протистояння російській загарбницькій політиці. Водночас лідерський вимір стосовно високої персональної довіри до президента В. Зеленського сформувався на тлі недостатньо успішної інституціоналізації політичної системи країни. Тому проблема неефективності політичних інститутів не стала породженням діяльності нинішньої влади, а є власне наслідком впливу війни на процес інституціоналізації демократії в Україні загалом (Зеленько, 2024, с. 147). Натомість найнижчу сходинку у заявлених вищих органах влади посідає Верховна Рада та Уряд.

Дедалі постає низка питань стосовно того настільки високою така суспільна довіра буде по завершенню війни. Внутрішні конфлікти під час та вже по завершенню війни можуть підірвати єдність України в критичний момент. Політичні чвари можуть послабити довіру громадськості, підірвати позиції України на міжнародній арені, а також відвернути увагу суспільства від ключових соціально-економічних реформ і боротьби з корупцією вже у післявоєнний період (Політичні інтриги в Україні..., 2025). Між тим, у 2024 році, згідно дослідницьких даних компанії Transparency International, Україна отримала 36 балів зі 100 можливих у міжнародному індексі корупції втративши один бал порівняно з попереднім роком, і опустилася на одну позицію у загальному рейтингу відповідно до міжнародної оцінки корупції, посівши 105 місце серед 180 країн та опинившись серед таких країн як Сербія, Домініканська Республіка, Алжир,

Бразилія, Малаві, Непал, Нігер, Таїланд і Туреччина (Антикорупція на паузі, 2024). Зважаючи на це перед державою постає гостра необхідність вдосконалення стратегії боротьби з корупцією у повоєнні роки й часи відбудови задля конвертації необхідних досягнень у прискорення процесів суспільної консолідації та створення підґрунтя для зростання довіри до владних та політичних інституцій. За таких обставин і політична інертність лівової частки українського суспільства несе загрозу до поспішного й необдуманого вибору популістських політичних сил у ході чергового електорального циклу.

Нагально для України постає проблема повернення мігрантів-біженців, які виїхали за кордон з початком повномасштабного вторгнення Росії та вироблення й реалізація стратегії їх повернення. Відправною точкою у цій стратегії має бути налагодження українським урядом комунікації з тими громадянами, які вимушено залишили Україну. Також, з припиненням бойових дій, одним із таких шляхів може бути залучення приходу до України потужних іноземних компаній та транснаціональних корпорацій з високими стандартами оплати праці, які б витримували конкуренцію з країнами Центрально-Східної Європи, адже саме там перебуває біля третини українських вимушених переселенців (Повернення українців додому..., 2025). Попри намагання низки європейських країн (передусім Польщі, Чехії, Німеччини) зменшувати пільги українським біженцям українська міграція стала зручною нагодою для компенсації нестачі робочої сили в країнах ЄС.

Загалом від кількості повернутих переселенців буде залежати відбудовчий та економічний потенціал України після війни. Позаяк, вченими-соціологами розраховано – у разі якщо повномасштабна війна в Україні триватиме до п'яти років, то можна розраховувати на повернення у середньому 50–30% українців, які залишили країну від початку війни (Член-кореспондент НАН України Євген Головаха, 2025; Елла Лібанова: 40 млн населення вже не буде..., 2024). Саме тому важливою є стратегія формування та реалізація програми повернення українців із-за кордону.

Натомість існує цікавий факт результатів соціологічного дослідження – на 25% більше людей були готові повернутися до України у разі якщо війна завершиться у кордонах 1991 року («Демографічний провал»: як виїзд молоді вплине на майбутнє України, 2025). Відповідно зменшення кількості охочих повернутися до України прямо залежить і від фактору так званого заморожування війни по лінії воєнного протистояння, який є негативним, адже всі розуміють, що це буде тимчасовий мир, а Росія просто буде накопичувати сили і знову розпочне війну.

Повномасштабна війна консолідувала та солідаризувала українське суспільство, але очевидно, що по її завершенню постануть нові та загостряться старі проблеми, які жодним чином не сприятимуть динаміці суспільної солідаризації, а відтак і довірі до владних та політичних інституцій. Позаяк російська агресія значною мірою каналізувала формування української політичної нації.

Вплив геополітичної ситуації на процес української суспільної солідаризації. Зовнішні впливи на процес солідаризації є передовсім об'єктивними факторами, які визначають майбутній стан солідаризації українського суспільства в умовах повоєнного часу та повоєнної відбудови України. Внаслідок цього відбувається поляризація думок у суспільстві, у т.ч. з питання відносини України з ЄС, США, МВФ, Китаєм тощо.

Ставлення українців до сусідніх держав Центрально-Східної Європи є надто неоднозначним та залежить від конкретної країни. Простежується стабільно позитивне ставлення до Польщі, Чехії, Румунії, з іншого – негативне до країн, які пов'язані з Росією, – на кшталт Угорщини та Словаччини. Приміром, соціологічне дослідження показало, що на 2025 рік майже 90% українців позитивно оцінюють ситуацію з працевлаштуванням у Польщі. Однак загалом рівень позитивного ставлення українців до Польщі та поляків поступово знижується: зараз він становить 64%, хоча нещодавно цей показник був на рівні 70% (Опитування українців в Польщі..., 2025). Також упродовж 2024–2025 років антиукраїнська позиція польських фермерів значно знизила рівень позитивного ставлення серед українців до Республіки Польща – відповідно з 68% до 58%. У свою чергу відверто та агресивно виражена проросійська та антиукраїнська позиція сусідньої Угорщини стала причиною негативного ставлення українців до цієї країни, яке притаманне 63% опитаних (Оцінка впливу зовнішньополітичних чинників на Україну..., 2024).

Доволі позитивним є ставлення українців (понад 60%) до Чехії, як країни, що надає притулок українським біженцям та допомагає у подоланні наслідків війни. Пороте останнім часом полярність та привабливість Чехії серед українців помітно знижується через зростання «втоми» чеського суспільства від українських біженців. Так, 58% опитаних чехів вважають, що країна прийняла забагато біженців, але 52% все ж підтримують надання притулку (Зростає втома?..., 2025). Згідно опитуванням, здійснених Центром Разумкова найбільш негативно серед країн Центрально-Східної України ставляться до Угорщини (понад 60%) та Словаччини (56%) головню через проросійську та часто відверто українськоруфську позицію їхніх керівництв, яка частково пояснюється тиражуванням наративів про утиски угорської й словацької нацменшин на теренах України. Частка тих хто в Україні негативно ставиться до вказаних країн, корелюється з їх негативним ставленням до лідерів цих країн. Так, своє негативне ставлення до угорського прем'єра В. Орбана висловили 69% опитаних українців, а до словацького лідера Р. Фіцо – 30% (Українці переважно негативно ставляться до шести держав світу, 2024). Під впливом трансформації глобальної та регіональної системи безпеки сформувалася кардинально протилежна позиція українців по відношенню до колективного Заходу з одного боку, і до Росії з іншого

боку. Скажімо, частка українців, які у 2024 році позитивно ставилися до ЄС, склала 76%, адже ця структура асоціюється в з прогресом і розвитком. У свою чергу негативне ставлення до Росії висловило 78% українців (Українці переважно негативно ставляться до шести держав світу, 2024).

З початком повномасштабної війни актуалізувалося питання політики української влади до національних меншин як фактору впливу на її стосунки з країнами походження меншинних груп. На тлі погіршення відносин України з Угорщиною надважливим завданням для Києва є збереження добросусідських відносин з рештою країн Центрально-Східної Європи (передусім з Румунією), які виступають у якості важливого кластера формування фінансової та безпекової (забезпечення транзиту у постачанні озброєння) підтримки України у її протистояння російській агресії. Відтак для України та українського суспільства надважливим завданням залишається збереження добросусідських взаємин із країнами цього регіону й по завершенню війни та початку повоєнної відбудови.

Варто зауважити, що процес солідаризації суспільства як в умовах війни, так і в мирний час може відбуватися виключно під дією чи навіть тиском обставин. Подолання регіональних відмінностей щодо геополітичного майбутнього для переважної більшості українців у всіх регіонах пов'язано саме з ЄС та НАТО, що є свідченням зміни базових геополітичних орієнтацій з невизначених і суперечливих на змістовні солідарні загальнонаціональні засади консолідації суспільства під час війни та в повоєнній перспективі (Головаха, 2024, с. 168).

Під тиском геополітичних загроз з боку Росії жителі західних та центральних регіонів підтримували ідею інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. Саме такий шлях вбачався для них як єдино правильний у збереженні україноцентричної ідентичності. На відміну від того, жителі південних та східних областей, які тяжіли до радянської, а згодом до російської ідентичності, обстоювали необхідність зближення з Росією. Під тиском об'єктивних (зовнішніх) факторів тривалий час формувалися уявлення українців про зовнішньополітичні орієнтири та бачення інтеграції до ЄС, НАТО чи ЄврАзЕС (згодом ЄАЕС). Нині негатив ставлення українців до Росії знаходиться на рівні 95,4%. Також ставлення українців до ще однієї великої держави – Китаю, як лідера Глобального Півдня, є переважно негативним, що виражається у частці 72,5%. При чому це ставлення стало ще більш негативним після повномасштабного вторгнення РФ (Українці переважно негативно ставляться до шести держав світу, 2024).

Соціологічними обстеженнями встановлено, що на 2024 рік 90% опитаних респондентів висловили бажання щодо набуття Україною членства в ЄС, а 84% – в НАТО. У той же час треба зазначити, що частка українців, які на 2024 рік висловилися про те, що українці і росіяни є братніми народами, склала лише 7% (Зеленько, 2024, с. 134). Згідно опитувань Центру Разумкова, здійсненого у 2025 році 84% українців підтримують вступ України до ЄС, а 91% українців позитивно ставляться до Євросоюзу (Оцінка ситуації в країні, 2025). Також станом на 2025 рік 70% українців вже були готові проголосувати за приєднання до Євросоюзу найближчим часом. Приблизно така ж кількість українців (за деякими соціологічними даними 80%) висловили свою готовність проголосувати за вступ України до НАТО. Натомість проти вступу до ЄС висловилися 20,1% українців, а частка українців, що виразилися проти вступу України до НАТО складає наразі 24,4% (Більшість українців проголосували б за вступ у ЄС та НАТО, 2025). Є всі підстави для оптимістичного прогнозу стабільності збереження суспільного вибору щодо інтеграції України до європейських та євроатлантичних інституцій по завершенню війни, яка, власне, і стала боротьбою за європейський вибір України.

При цьому, що важливо, біля 80% українців виступають за повний розрив відносин з Росією, а частка українців, що виступають за відновлення нейтрального статусу України, складає не більше як 2–3%, адже такий статус є однією з ультимативних вимог Росії та означає примус України до капітуляції. Слід зауважити, що по мірі збільшення громадян України, які перейшли на українську мову, пропорційно зросла й частка тих, хто підтримує інтеграційний курс України до європейських та євроатлантичних країн.

Характерним є також те, що незалежність України підтримує біля 90%, а за Радянським Союзом шкодує біля 20%, тоді як 87% громадян України не мають жодної ностальгії за СРСР (Абсолютна більшість українців підтримують незалежність України..., 2024).

Щодо США, то загальне ставлення громадян України до цієї країни є позитивним і складає 63%. Позаяк рівень прихильності та сприйняття американців у якості стратегічного партнера та надійного союзника знаходиться на рівні 32%. Такий порівняно низький показник позитиву українців щодо США пояснюється неоднозначною та непослідовною політикою Д. Трампа, яка полягає у демонстрації подвійних стандартів по відношенню до України. Якщо у грудні 2024 року більше половини (54%) українців мали оптимістичні очікування щодо Д. Трампа, то вже в наступному опитуванні у березні 2025 року переважна більшість (73%) вважали, що президентство Д. Трампа є негативним для України і лише 16% українців вважають навпаки (Сприйняття політики Європи..., 2025). Стабільно високим рівнем позитиву (92%) відзначається ставлення українців до Канади. Зі свого боку підтримка України країнами колективного Заходу має принципове та вирішальне значення для зміцнення суверенітету, протистояння російській повномасштабній агресії та, зрештою, повернення українського контролю над міжнародно-визнаними кордонами.

Українці віддають перевагу стратегічному партнерству з ЄС та окремим його країнам-членами та решті європейським країнам. Так, частка тих хто має позитивне ставлення в Україні до Німеччини, на 2025 рік склала 68,8% (Ставлення українців до Німеччини..., 2025), до Франції – 74% (Ставлення українців до Франції..., 2025), до Великобританії – 72% (Ставлення українців до Великої Британії..., 2025). Доволі високим є рівень позитивного ставлення українців до країн Балтії та країн Північної Європи, який коливається в середньому у межах 80–85%. Тому надважливим завданням є поліпшення взаєморозуміння у відносинах з провідними стратегічними партнерами, ситуативними союзниками та сусідніми країнами, а також поліпшення громадсько-політичного сприйняття таких відносин.

Результатом суспільної консолідації має бути єднання еліти і народу країни довкола цивілізаційного проєкту і цивілізаційного вибору та єднання з іншими країнами та їх лідерами, що мають спільні цінності й інтереси. Адже консолідація того чи іншого суспільства передбачає єдність не лише з внутрішніх, а й з міжнародних питань. Ставлення українців до ООН у 2025 році переважно ґрунтується на очікуванні та потребі в підтримці від світової спільноти, зокрема у гуманітарній сфері. У той же час повномасштабна війна Росії зумовила те, що, за даними KMIC, 73% українців виступають за відновлення України у статусі ядерної держави шляхом початку виробництва відповідної зброї масового ураження (Майже три чверті українців..., 2024). Такий показник зумовлений тотальним розчаруванням з боку України по відношенню до Будапештського меморандуму, підписаному у 1994 році, який так і не став надійним механізмом забезпечення й гарантування її безпеки з боку Росії, США, Великобританії та Китаю в обмін на її відмову від ядерної зброї.

Власне збереження та солідарність українського суспільства після війни буде залежати від цілої низки геополітичних факторів, а саме: від сприятливого геополітичного та безпекового середовища у світі; підтримки політичних та соціально-економічних реформ з боку ключових країн Заходу; стабільності інтеграційного курсу до ЄС та НАТО; надання Україні гарантій безпеки після завершення повномасштабної війни чи гарячої її фази. Власне ці чинники напряму впливатимуть на бажання й спроможності громадян України захищати та відбудовувати свою державу, а також приймати активну участь у її політичних та соціально-економічних трансформаціях. Паралельно слід зауважити про відсутність ризиків навіть у віддаленій перспективі щодо реставрації суспільних настроїв у плані зближення з Росією, передусім у площині економічних взаємин.

Ефективна зовнішня політика може й має виступати чинником консолідації українського суспільства довкола низки пріоритетних завдань, пов'язаних не тільки з традиційним зближенням України з європейськими і євроатлантичними структурами, а й з напрацюванням нових механізмів конструктивної співпраці. Загалом лише прямі союзницькі стосунки можуть бути в очах суспільства гарантією надання прямої допомоги та захисту території від агресії з боку вороже налаштованих держав.

Висновки. Повномасштабна війна Росії проти України стала ключовим об'єктивним фактором суспільних трансформацій. На тлі тривалої кризи владних інституцій українське громадянське суспільство взяло на себе значну державницьку відповідальність в умовах запровадження воєнного стану. Водночас російське повномасштабне вторгнення прискорило процеси формування солідаризації українського суспільства та його європейської цивілізаційної ідентичності. У той же час перед українським суспільством постали виклики майбутніх розколів, пов'язаних із готовністю до мобілізації та захисту України, ставлення до перемоги й територіальних поступок та підтримки успішного функціонування держави після повномасштабної війни.

На тлі збереження суспільної амбівалентності в Україні різко зросла частка населення, яка асоціює себе з українською ідентичністю, культурною та мовною традицією, а також ідентифікує себе з православними вірянами Православної церкви України (ПЦУ). Позаяк релігія не виступає для українців серйозним консолідуючим фактором. Українська православна церква (МП) з початку війни зайняла відверто антиукраїнську позицію та провадить проросійську пропагандистську діяльність.

До максимальної позначки зріс рівень довіри українців до силових структур, що несе ризики реставрації авторитаризму та популізму. Натомість зрілість українського громадянського суспільства як станової основи політичної нації слугує надійним запобіжником до відродження авторитарних тенденцій та інших деструктивних впливів. Солідарне ставлення українського суспільства до владних інституцій напряму визначатиметься рівнем боротьби з корупцією та проведенням соціально-економічних реформ. Збереження стійкої персональної популярності Президента України серед населення пояснюється його організаційною здатністю протистояти російській загарбницькій політиці.

Масштаб важливості повернення вимушених переселенців із-за кордону визначається перспективним збереженням солідаризаційної стійкості та здатності держави до виживання в умовах повоєнної відбудови.

Прискорення геополітичних регіональних та глобальних трансформацій прямо впливають на процеси солідаризації українського суспільства у плані вираження позиції щодо політики різних країн та їх лідерів. Ставлення українців до окремих сусідніх країн Центрально-Східної Європи перебувають у шкалі позитивного (Польща, Чехія) / негативного коливання (Угорщина, Словаччина), що пов'язано з військовою допомогою Україні та захисті вимушених переселенців та відповідно – українофобською та проросійською позицією. Прямо протилежні позиційні настрої мають українці щодо ЄС та окремих його

країн (передусім Німеччини та Франції) з одного боку, а також Росії з іншого. Знизився рівень української довіри до США – головню через двояку та непослідовну політику їх президента Д. Трампа. Тим часом стабільно позитивним залишається суспільне ставлення українців до Канади як партнерської країни та важливого безпекового донора.

Kondratenko O. External Factors Influence on Social Solidarity in Ukraine in the Context of the Prospects of Post-war Reconstruction

The full-scale Russian-Ukrainian war accelerated the consolidation processes, and Ukrainian civil society was forced to take on a number of state functions in the conditions of the introduction of martial law. At the same time, there was an acceleration of the social transit from local to national and European identity. Meanwhile, specific sentiments are observed in society regarding the scenarios for the end of a full-scale war, primarily due to a pragmatic understanding and readiness for a temporary fixation of the front line. The majority of Ukrainians advocate the end of the war through negotiations and concessions, but have no intention of legally determining territorial losses. It was also determined that less than half of Ukrainians are ready to continue the war for access to the Ukrainian borders as of 1991.

It was established that in conditions of war, the share of the population with Ukrainian identity has increased too much today with a parallel decline in Russian identity. The number of those who associate themselves with the Ukrainian cultural tradition and consider the Ukrainian language their native language has also increased, identifying themselves with the believers of the Orthodox Church of Ukraine (OCU). At the same time, the Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) UOC (MP), which has taken a pronounced anti-Ukrainian position since the beginning of Russia's full-scale invasion, continues to function. The issue of strengthening solidarity between Ukrainian society and higher power structures is gaining importance. It has been established that the president enjoys the highest level of trust among Ukrainians. Since the level of trust in the power structures has increased to the maximum – primarily the Armed Forces of Ukraine (AFU). The issue of maintaining trust in power institutions after the end of the war will be quite confusing in the future, against the background of the tasks of carrying out socio-economic reforms and the urgent fight against corruption. One of the most painful will remain the problem of returning Ukrainian citizens from abroad who left during the war. Positive is the solidarity attitude of Ukrainians primarily towards such Eastern European countries as Poland and the Czech Republic, which is explained by the provision of assistance to Ukrainian refugees. On the other hand, the most negative is the position of Ukrainians towards Hungary and Slovakia due to their openly pro-Russian position. The attitude of Ukrainians towards the EU and NATO is quite positive. This gives every reason to believe that even after the end of the war, the mood regarding further rapprochement of Ukraine with the EU and NATO will remain stable against the background of the preservation of threats from Russia.

Key words: solidarity, solidarization, identity, socio-cultural moods, social contradictions, external influences, full-scale war, post-war reconstruction.

Література:

1. Абсолютна більшість українців підтримують незалежність України – опитування. (2024, Серпень 23). Interfax. <https://interfax.com.ua/news/general/1008978.html>
2. Антикорупція на паузі. Україна в індексі сприйняття корупції – 2024. (2024). CPI. <https://cpi.ti-ukraine.org/>
3. Бевзенко, Л. (2025). Соціологія очікуваного майбутнього у вітчизняних реаліях – у пошуку епістемологічного підґрунтя (частина 1). Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2, 135–152. <https://doi.org/10.15407/sociology2025.02.135>
4. Більшість українців проголосували б за вступ у ЄС та НАТО найближчим часом. (2025, Червень 26). Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/06/26/7214629/>
5. Всеукраїнський перепис населення (2001). Державний комітет статистики. <https://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general>
6. Головаха Є. (2024, Листопад 14). Солідаризація в умовах війни: формальний та змістовний типи. Круглий стіл «Солідаризація українського суспільства у війні та перспективи збереження солідарного соціального потенціалу». Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 4, 167–168. <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2024-4/10.pdf>
7. Головаха, Є. (2025, Серпень 26). Засідання Президії НАН України 22 серпня 2025 року. НАН України. <https://www.nas.gov.ua/news/-zasidannya-prezidi-nan-ukrani-22-serpnya-2025-roku>
8. «Дані Gallup показують перехід українців не від оптимізму до песимізму, а від ейфорії до реалізму». Інтерв'ю з директором Інституту соціології Євгеном Головахою. (2025, Серпень 12). Дзеркало тижня. <https://zn.ua/ukr/war/dani-gallup-pokazujut-perekhid-ukrajintsiv-ne-vid-optimizmu-do-pesimizmu-a-vid-ejforiji-do->

- realizmu.html?fbclid=IwY2xjawMH8rNleHRuA2FlbQlXMAbicmlkETeWQ2pGNHA1OVE0dHFPSzhDAR7GLg
cN27LfYlQUW_NRzFNNvsOganiam8dqJfquHB61L-2gDVoyW2vSgSaovQ_aem_LsXpDcr91erhKTvg_sbqEA
9. Дембіцький, С. (2024, Листопад). Вертикальна солідаризація в українському суспільстві: оцінки населенням функціонування держави. *Круглий стіл «Солідаризація українського суспільства у війні та перспективи збереження солідарного соціального потенціалу»*. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 4, 172–174. <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2024-4/10.pdf>
 10. «Демографічний провал»: як виїзд молоді вплине на майбутнє України – інтерв'ю з Олександром Гладуном (2025, Вересень 09). ТСН. https://tsn.ua/exclusive/demohrafichnyy-proval-ia-kyvyizd-molodi-18-22-rokiv-vplyne-na-maybutnye-ukrayiny-2908079.html?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAYnJpZBEeXRXFFS3VVd2prcnMxN3hragEe5_VaJjiRI_NQm0uUO9czw8tQAvnEdy7XN20lp8d1L_IzUOLTIRdg3uP7XVg_aem_t_5dw8_Fe45uVvbea8BiA
 11. Елла Лібанова: 40 млн населення вже не буде. Або це будуть не українці. (2024, Січень 29). Lb.ua. <https://e.surl.li/ssneo>
 12. Засідання Президії НАН України 5 лютого 2025 року. (2025, Лютий 5). НАН України. <https://www.nas.gov.ua/news/zasidannya-prezidi-nan-ukrani-5-lyutogo-2025-roku>
 13. Зеленько, Г. (2024). Роль державно-політичних інститутів у формуванні, збереженні та посиленні солідарного суспільного потенціалу. *Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни : монографія*. (с.32–62). Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0361-1>
 14. Зростає втома? Як у Чехії зараз ставляться до біженців з України: дані соціопитування (2025, Серпень 1). UNN. <https://unn.ua/news/zrostaie-vtoma-yak-u-chekhii-zaraz-stavliatsia-do-bizhentsiv-z-ukrainy-dani-sotsopytuvannia>
 15. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.). (2024, Липень 24). Разумков Центр. <https://e.surl.li/jijgt>
 16. Інтерв'ю з директором Інституту соціології Євгеном Головахою. (2025, Серпень 12). *Дзеркало тижня*. [https://zn.ua/ukr/war/dani-gallup-pokazujut-perekhid-ukrajintsiv-ne-vid-optimizmu-do-pesimizmu-a-vid-ejforiji-do-realizmu.html?fbclid=IwY2xjawMH8rNleHRuA2FlbQlXMAbicmlkETeWQ2pGNHA1OVE0dHFPSzhDAR7GLg
cN27LfYlQUW_NRzFNNvsOganiam8dqJfquHB61L-2gDVoyW2vSgSaovQ_aem_LsXpDcr91erhKTvg_sbqEA](https://zn.ua/ukr/war/dani-gallup-pokazujut-perekhid-ukrajintsiv-ne-vid-optimizmu-do-pesimizmu-a-vid-ejforiji-do-realizmu.html?fbclid=IwY2xjawMH8rNleHRuA2FlbQlXMAbicmlkETeWQ2pGNHA1OVE0dHFPSzhDAR7GLg
cN27LfYlQUW_NRzFNNvsOganiam8dqJfquHB61L-2gDVoyW2vSgSaovQ_aem_LsXpDcr91erhKTvg_sbqEA)
 17. Калакура, О. (2023). Культурні та мовні практики. В *Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі*. (с. 308-350). Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.
 18. Майборода, О. (2024а). Конкурентність і компромісність у політичному полі в умовах війни. *Політична безпека України: проблема стабілізації політичного поля країни. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення : монографія*. (с. 67–93). Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024.
 19. Майборода, О. (2024b). Суспільно-політична солідарність як основа національної стійкості в умовах війни. В *Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни : монографія*. (с. 32–62). Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0361-1>
 20. Майже три чверті українців підтримують ідею відновлення ядерної зброї. (2024, Грудень 23). Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3941099-majze-dvi-tretini-ukrainciv-pidtrimuut-ideu-vidnovlenna-aderno-izbroi.html>
 21. Ніколаєць, Ю. (2024). Проблема деокупації українських земель і політична безпека країни. В *Політична безпека України: проблема стабілізації політичного поля країни. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення*. (с. 94–129). Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0362-8>
 22. Опитування українців в Польщі дало несподівані результати (2025, Травень 2). УНІАН. <https://www.unian.ua/world/ukrajinci-v-polshchi-ne-hochut-zalishatisya-tam-nazavzhd-opituvannya-12995577.html>
 23. Оцінка впливу зовнішньополітичних чинників на Україну. Ставлення до іноземних держав та окремих ініціатив їх лідерів. Оцінка громадянами України легітимності правління Путіна (2024 Березень). (2024, Квітень 18). Разумков Центр. <https://e.surl.li/igjdy>
 24. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів, віра в перемогу. (Червень 2024). (2024, Червень 25). Разумков Центр. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremogu-cherven-2024r>
 25. Парашевін, М. (2024). Релігійний чинник солідаризації: актуальні показники. *Круглий стіл «Солідаризація українського суспільства у війні та перспективи збереження солідарного соціального потенціалу»*. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 4, 201–204. <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2024-4/10.pdf>
 26. Перевезій, В. (2024). Міжцерковний мир як фактор політичної стабільності. *Політична безпека України: проблема стабілізації політичного поля країни. Прогнозна оцінка, механізми*

- забезпечення: монографія. (с. 130–164). Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0362-8>
27. Пилипенко, В. & Смакота, В. (2024). Соціологічне прогнозування: особливості вивчення та проблеми сьогодення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 163–177.
28. Пирожков, С. І., Богущкий, Ю. П., Лібанова, Е. М., Майборода, О. М. та ін. (Ред.). Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь (2017). Київ: НАН України.
29. Повернення українців додому: демограф розповіла, як це зробити (2025, Серпень 7). УНІАН. <https://www.unian.ua/society/povernennya-migrantiv-v-ukrajinu-demograf-rozpovila-shcho-treba-zrobiti-vladi-13090434.html>
30. Політичні інтриги в Україні: Чи стоїть Андрій Єрмак за спробами усунути Буданова та Чернишова? (2025, Липень 7). KRYVORUCHKO. <https://www.anticor.foundation/novyny/21169/>
31. Пропаганда російської православної церкви через УПЦ МП в Україні (2024, Березень 15). Firtka. Агенція новин. <https://firtka.if.ua/blog/view/propaganda-rosiiskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi-cherez-ups-mp-v-ukrayini>
32. Резнік, О. (2023). Популістські орієнтації в українському суспільстві: витоки та характеристики відтворення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 5–27. <https://doi.org/10.15407/sociology2023.02.005>
33. Резнік, О. (2024a). Популістські орієнтації українців під час повномасштабної війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 80–92. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.01.80>
34. Резнік, В. (2024b). Соціальні розмежування та можливості солідаризації громадян України за умов війни. Круглий стіл «Солідаризація українського суспільства у війні та перспективи збереження солідарного соціального потенціалу». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 179–184. <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2024-4/10.pdf>
35. Скільки європейців готові захищати свою країну в разі нападу: результати опитування дивують (2024, Вересень 9). ТСН. <https://tsn.ua/exclusive/skilki-yevropeyciv-gotovi-zahischati-svoyu-krayinu-u-vipadku-napadu-rezultati-opituvannya-divuyut-2656371.html>
36. Скільки німців готові захищати свою країну зі зброєю в руках у разі нападу: опитування показало несподівані цифри (2025, Серпень 08). Oboz.ua. <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-mir/skilki-nimtsiv-gotovi-zahischati-svoyu-krainu-zi-zbroeyu-v-rukah-u-razi-napadu-opituvannya-pokazalo-nespodivani-tsifri.htm>
37. Соціологи дізнались, скільки українців готові захищати державу, ризикуючи життям. (2025, Травень 22). New Voice. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/skilki-ukrajinciv-gotovi-zahishchati-ukrajinu-opituvannya-50516204.html>
38. Сприйняття політики Європи/США щодо України, сприйняття ролі Д. Трампа для України та ставлення до США/ звичайних американців/ керівництва США (2025). Київський міжнародний інститут соціології. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1536&page=1>
39. Ставлення українців до Великої Британії: високий рівень довіри і вдячності – результати соціопитування. (2025, Травень 8). FIXYGEN.UA. <https://www.fixygen.ua/news/20250508/stavlennya-ukrayintsiv-do-velikoyi-britaniyi-visokiy-riven-doviri-i-vdyachnosti-rezultati-sotsiopituvannya.html>
40. Ставлення українців до Німеччини: висока довіра попри критику в минулому (2025, Травень 10). Relocation.com.ua. <http://relocation.com.ua/stavlennia-ukraintsiv-do-nimechchyny-vysoka-dovira-popry-krytyku-v-mynulomu/>
41. Ставлення українців до Франції найкраще за весь час двосторонніх відносин – соціологічні дані (2025, Травень 8). FIXYGEN.UA. <https://www.fixygen.ua/news/20250508/stavlennya-ukrayintsiv-do-frantsiyi-naykrashche-za-ves-chas-dvostoronnih-vidnosin-sotsiologichni-dani.html>
42. Українці переважно негативно ставляться до шести держав світу – опитування. (2024, Лютий 28). Суспільне новини. <https://susplne.media/694704-ukrainci-perevazno-negativno-stavlatsya-do-sesti-derzav-svitu-opituvannya/>
43. УПЦ (МП) – незалежна церква чи колаборанти в рясах? (2022, Грудень 13) Deutsche Welle. <https://www.dw.com/uk/upc-mp-nezalezna-cerkva-ci-kolaboranti-v-rasah/a-64050492>
44. УПЦ відмовилася визнати свій зв'язок з РПЦ: що дали? (2025, Серпень 29). Deutsche Welle. <https://www.dw.com/uk/upc-vidmovilasa-viznati-svij-zvazok-z-rpc-so-dali/a-73815754>
45. Центр Разумкова. Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. Ставлення до проведення загальнонаціональних виборів в Україні до завершення війни (2023, Вересень). <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamysytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diachiv-stavlennia-do-provedennia-zagalnonatsionalnykh-vyboriv-v-ukraini-do-zavershennia-viiny-veresen-2023r>
46. Чепурко, Г. (2024). Чинники соціальних конфліктів в українському суспільстві під час російсько-української війни. Круглий стіл «Солідаризація українського суспільства у війні та перспективи збереження солідарного соціального потенціалу». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 197–201, <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2024-4/10.pdf>

47. Член-кореспондент НАН України Євген Головаха – про українське суспільство на третьому році великої війни (2025, Січень 22). НАН України. https://www.nas.gov.ua/media_about_us/chlen-korespondent-nan-ukrani-yevgen-golovaha--pro-ukranske-suspilstvo-na-tretomu-roci-veliko-viyni
48. Що відомо про обшуки СБУ в Українській православній церкві (2022, Листопад 11) Deutsche Welle. <https://www.dw.com/uk/so-vidomo-pro-obsuki-sbu-v-ukrainskij-pravoslavnij-cerkvi/a-63864434>
49. Bang, J., Gardhus, T. & Toubol, J. (2024). Ukrainian refugee solidarity mobilization online. *European Societies*, 26(2), 374–385. <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2177704>
50. Billing, K (2025, June 20). The power of Ukrainian solidarity and unity: Ukraine's «whole-of-society» response to the war. *Ukrainska Pravda*. <https://www.pravda.com.ua/eng/columns/2025/06/20/7517359/>
51. Durkheim, E. (1997). *The Division of Labour in Society*. Trans. W. D. Halls, intro. Lewis A. Croser. New York: Free Press.
52. Frizel, J, Muliavka, V & Schmitt (2024, February 13). War, solidarity and welfare attitudes: Survey evidence from the war in Ukraine. *Journal of European Public Policy*. <https://doi.org/10.1080/13501763.2025.2463640>
53. Theiss, M. & Menshenina, A. (2024). Narrating Solidarity with Ukraine: European Parliament Debates on Energy Policy. *Social Inclusion*, 12. <https://doi.org/10.17645/si.8606>

Стаття надійшла до редакції 21.10.2025

Рекомендована до друку 15.11.2025